

EASTERN REVIEW 2023, T. 12(1)

Krystian Maras

 <https://orcid.org/0000-0001-5400-0485>

Uniwersytet Łódzki

Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych

e-mail: krystian.maras@edu.uni.lodz.pl

Dlaczego Recep Tayyip Erdoğan wygrał wybory w 2023 roku? Prezydenckie roszczenia do legitymacji władzy

Streszczenie. Celem artykułu jest analiza narracji prezydenta Turcji Recepta Tayyipa Erdoğan z okresu kampanii wyborczej w 2023 r. w kontekście koncepcji roszczeń do legitymacji władzy w ujęciu Christiana van Soest i Julii Grauvogel oraz zespołu badawczego pod kierownictwem Marcusa Tannenberga, a także wyodrębnienie i scharakteryzowanie tych roszczeń za pomocą analizy komunikatów prezydenckiej Dyrekcji Komunikacji Republiki Turcji (*Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı*) oraz państwowej agencji informacyjnej – Agencji Anatolijskiej (*Anadolu Ajansı*). Zbadany został okres od 10 marca do 28 maja 2023 r. – od momentu ogłoszenia daty wyborów do ich rozstrzygnięcia.

Słowa kluczowe: Turcja, legitymizacja władzy, wybory, system polityczny, Recep Tayyip Erdoğan.

Why did Recep Tayyip Erdoğan win the 2023 elections? Presidential claims to legitimacy

Abstract. The point of the article is to analyze President of Türkiye Recep Tayyip Erdoğan's narrative during election campaign in 2023 using the concept of claims to legitimacy, conducted by Christian van Soest and Julia Grauvogel and a research team led

by Marcus Tannenberg. The point of this article is to identify these claims using sources from the Republic of Türkiye Directorate of Communication (*Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı*) and state-owned agency – Anadolu Agency (*Anadolu Ajansı*). Author analyzed period from March 10 to May 28, 2023 – from the publication of the date of the elections to their outcome.

Keywords: Turkey, legitimization of power, elections, political system, Recep Tayyip Erdoğan.

Wprowadzenie

Wybory prezydenckie w Turcji były jednym z najważniejszych wydarzeń politycznych w 2023 r. „Wybory stulecia”, gdyż odbywały się w roku setnej rocznicy powstania Republiki Turcji, w istocie wzbudzały silne emocje zarówno w tym kraju, jak i za granicą. Tłumaczyć można to faktem, że pod wieloma względami miały one charakter przełomowy, a w dodatku pozycja urzędującego od 2003 r. Recepta Tayyipa Erdoğan’a wydawała się być słabsza niż przed laty. Zjednoczenie opozycji w formule tzw. Stołu Sześciu¹, wystawienie wspólnego kandydata na urząd głowy państwa, silne trzęsienie ziemi tuż przed wyborami², głęboki kryzys gospodarczy³ istotnie wpływający na codzienne życie społeczeństwa oraz

¹ W wyniku referendum z 2017 r. i wyborów w 2018 r. w Turcji dokonała się transformacja reżimu politycznego z parlamentarno-gabinetowego w prezydencki. Tak zwany Stół Sześciu stanowił koalicję sześciu partii opozycyjnych wobec Recepta Tayyipa Erdoğan’a, które swoim głównym postulatem uczyniły przywrócenie w Turcji reżimu parlamentarno-gabinetowego i powstrzymanie dalszej konsolidacji autorytaryzmu. Takie działanie miałyby przynieść stabilizację gospodarczą oraz powrót podziału władz i rządów prawa. W skład koalicji wchodziły partie socjaldemokratyczne, konserwatywne i nacjonalistyczne. (Spancerska, 2023b).

² Trzęsienie ziemi o sile 7,7 w skali Richtera nawiedziło Turcję na początku lutego 2023 r. Najbardziej uszkodzone obszary obejmowały południowo-środkową część państwa (10 prowincji). Kataklyzm dotknął również północno-zachodnią część terytorium Syrii. Ocenia się, że liczba osób w jakiś sposób uszkodzonych w jego wyniku to 20 mln. Bank Światowy oszacował straty materialne na 34 mld dol. Ostatnie porównywalne w skutkach trzęsienie ziemi miało miejsce w roku 1999, przed przejściem władzy przez Partię Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP) i ujawniło słabości strukturalne i organizacyjne państwa tureckiego (Michalski, 2023a; Spancerska, 2023b; Zürcher, 2013: 304–305).

³ Panujący ówczesnie w Turcji kryzys gospodarczy może być ilustrowany wskaźnikami inflacji. Według danych Banku Światowego turecka inflacja w 2022 r. sięgnęła 72,3% rok do roku, według państwowego urzędu statystycznego TÜİK wskaźnik ten w lutym 2023 r. wyniósł 55,18%, niezależna instytucja badawcza ENAG Inflation research Group podaje natomiast wartość 126,91% w analogicznym okresie. Warto wspomnieć również, że prezydent Recep Tayyip Erdoğan w reakcji na pogarszający się stan gospodarki państwa wprowadził w życie specyficzną formę walki z inflacją – politykę obniżania poziomu stóp procentowych (The World Bank, 2022; Spancerska, 2023b; 2022b).

jeden z największych kryzysów międzynarodowych od dekad wywołany pełnoskalową inwazją militarną Rosji na Ukrainę – to najważniejsze czynniki powodujące wspomnianą słabość obozu rządzącego, stanowiące jedynie zarys sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej w okresie poprzedzającym połączone wybory prezydenckie i parlamentarne z maja 2023 r.

Co sprawiło, że w tych trudnych dla władzy warunkach Turcy w większości ponownie zaufali swojemu długoletniemu przywódcy? Zdaniem autora, decydującą rolę w tym procesie odegrała strategia narracyjna Erdoğan, czyli charakter wysuwanych przez niego roszczeń do legitymizacji władzy. Celem autora jest określenie tych narracji dzięki archiwum prezydenckiej Dyrekcji Komunikacji Republiki Turcji (*Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı*), Agencji Anatolijskiej (*Anadolu Ajansı*) – państwowej agencji informacyjnej – oraz oficjalnemu profilowi prezydenta na platformie „X”, za pomocą następujących pytań badawczych: (P1) Jakie narracje Recepta Tayyipa Erdoğan i bazujące na nich roszczenia do legitymizacji władzy dominowały w okresie przed pierwszą turą wyborów prezydenckich? (P2) Jakie roszczenia prezydenta do legitymizacji władzy dominowały pomiędzy pierwszą a drugą turą wyborów prezydenckich?

Struktura niniejszej pracy zakłada przegląd zagadnień teoretycznych odnoszących się do aspektu roszczeń do legitymizacji władzy ze szczególnym uwzględnieniem prac autorstwa Christiana van Soest i Julii Gravougel oraz zespołu badawczego pod kierownictwem Marcusa Tannenberga. Zasadniczą część pracy zajmuje identyfikacja roszczeń do legitymizacji władzy wysuniętych przez prezydenta Recepta Tayyipa Erdoğan w okresie poprzedzającym wybory z maja 2023 r. Badanie bazuje na analizie komunikowania politycznego prezydenta Erdoğan w postaci komunikatów prezydenckiej Dyrekcji Komunikacji Republiki Turcji (*Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı*) – dane te obejmują okres od 10 marca do 28 maja 2023 r., czyli od momentu ogłoszenia przez prezydenta daty wyborów do ich rozstrzygnięcia. Pomocniczym źródłem są artykuły państwowej agencji informacyjnej – Agencji Anatolijskiej (*Anadolu Ajansı*) – oraz publikacje na oficjalnym koncie prezydenta Erdoğan w serwisie „X”, znanym dawniej jako „Twitter” w analogicznym okresie. Niniejsze badanie skupia się na podażowej stronie legitymizacji władzy – autor koncentruje swoje zainteresowanie na sposobie, w jaki urzędujący prezydent poszukiwał akceptacji dla swojej władzy – jakich używał instrumentów, czyli jakie narracje kształtował.

Zagadnienia teoretyczne

Legitymizacja władzy jest nierozzerwalnie związana z pojęciem władzy politycznej i wyraża uprawnienie rządzących do podejmowania wiążących decyzji, przy równoczesnej aprobacie rządzonych (Antoszewski, 2024: 203). Innymi

słowy, jest to przyzwolenie na rządzenie udzielane przez społeczeństwo konkretnym grupom/jednostkom dążącym do sprawowania władzy politycznej. Należy podkreślić, że jest to proces, który rządzący muszą nieustannie podtrzymywać. Władza legitymizowana zatem wyklucza przymus i strach jako źródła podporządkowania, gdyż u jej źródeł leży dobrowolne pozwolenie na władzę udzielane przez społeczeństwo (Winęławska, 2018: 234–235).

Sposoby legitymizacji władzy różnią się w zależności od przyjętego reżimu politycznego – możemy zauważyć wyraźne różnice pomiędzy demokracją, autorytaryzmem i totalitaryzmem. W demokracjach główną rolę odgrywają wolne, równe, konkurencyjne, cykliczne, konstytucyjne, rywalizacyjne wybory umożliwiające alternację władzy. Ważny jest cały proces wyborczy – od swobody kształtowania oferty wyborczej w czasie kampanii, poprzez transparentne procedury wyboru, po uznanie zwycięzców, niepodważanie prawa do sprawowania funkcji. W okresie sprawowania władzy ważna jest partycypacja obywateli, socjalizacja elit politycznych, konsensualizm zamiast konfliktu. Wszystko to składa się na proces legitymizacji władzy – uzyskiwanie aprobaty do rządzenia w oczach społeczeństwa. W przypadku państw totalitarnych najważniejszą rolę w tym procesie odgrywa agresywna, wszechobecna ideologia obejmująca swym zasięgiem wszelkie sfery życia politycznego, społecznego, kulturalnego, gospodarczego obywateli (Tokarczyk, 2016: 91–94). Ideologia jest przyczyną wszystkiego, swoistym absolutem.

W reżimach autorytarnych natomiast kwestia legitymacji staje się nieco bardziej złożona, choćby z powodu różnorodności odmian państw autorytarnych. Możemy jednak zauważyć pewne uniwersalne strategie. Przywódcy autorytarni w celu legitymizacji swej władzy często wykorzystują rzeczywiste lub wyobrażone zagrożenia zewnątrz czy wewnątrz – podkreślają potrzebę stabilizacji, ładu, porządku i bezpieczeństwa. Stwarzają wokół siebie aurę autorytetu i charyzmy; autorytet ten wynika z samego faktu posiadania władzy i zajmowania określonego stanowiska przywódczego. Nie oznacza to, że w reżimach niedemokratycznych nie przeprowadza się wyborów. Lee Morgenbesser (2014: 28–31) wskazuje, że w warunkach reżimów hybrydalnych i autorytarnych wybory służą legitymizacji władzy, zarządzaniu elitą polityczną oraz kształtowaniu mechanizmów klientelistyczno-patronalnych.

Christian von Soest i Julia Grauvogel (2017: 289–291), bazując na literaturze dotyczącej legitymizacji władzy w warunkach reżimów autorytarnych identyfikują sześć roszczeń do legitymizacji: mit założycielski, ideologia, personalizm (władza personalna lidera), procedury, skuteczność i międzynarodowe zaangażowanie (polityka zagraniczna). W ich rozumieniu strategiami legitymizacji władzy/roszczeniami do legitymizacji (*legitimation strategies/claims to legitimacy*) mogą być „zarówno instrumentalne manipulacje mające na celu zabezpieczenie władzy politycznej, jak i autentyczne przekonania wśród elity politycznej. Są one zatem wartością strategiczną i mogą również wyrażać prawdziwe przekonania członków elity dotyczące postrzegania ich uprawnień do rządzenia” (von Soest, Grauvogel, 2017: 288).

Mit założycielski (*foundational myth*) jest wydarzeniem symbolicznym, które daje początek jakiejś nowej strukturze; może nią być ustrój, ruch polityczny czy też samo państwo. Rządzący lubią podkreślać swoją rolę w budowaniu państwa niejako „na nowo”. Idealnym materiałem na mit założycielski są przełomowe i dynamiczne wydarzenia, takie jak wojna, rewolucja, działalność ruchów niepodległościowych czy udane lub nieudane, jak w przypadku Turcji po 2016 r., zamachy stanu⁴. Ideologia jest rozumiana jako narracja dotycząca słuszności określonego porządku politycznego, jej celem jest stworzenie określonego systemu przekonań i porządku politycznego. Roszczenia do legitymizacji oparte na czynniku ideologicznym często zawierają odniesienia do nacjonalizmu i religii (von Soest, Grauvogel, 2017: 290).

Personalizm (*personalism*) skupia się na osobie przywódcy politycznego, idea ta jest silnie powiązana z charyzmatycznym typem legitymacji w ujęciu Maxa Webera. W narracji tej można zaobserwować częste odwołania do lidera jako osoby zapewniającej jedność, rozwój i stabilność w państwie (von Soest, Grauvogel, 2017: 291). Strategia oparta na podkreślaniu roli procedur (*procedures*) w procesie władzy polega np. na przeprowadzaniu wyborów i innych mechanizmów opartych na zasadach, które umożliwiają przekazywanie władzy w sposób „uporządkowany”; autorzy podają przykład reżimów rządzonych przez wojsko, które stara się stworzyć pozory legalizmu pomimo nadużyć władzy (von Soest, Grauvogel, 2017: 291).

Roszczenie do legitymacji na podstawie skuteczności (*performance*) polega na podkreślaniu zasług reżimu na polu zaspokajania potrzeb społeczeństwa (głównie ekonomicznych i społecznych). Polityka zagraniczna stanowi funkcję polityki wewnętrznej i zawsze w takiej perspektywie powinna być rozpatrywana.

Zaangażowanie międzynarodowe (*international engagement*) sprzyja więc legitymizacji władzy na arenie wewnętrznej. Uczestnictwo w procesach pokojowych, mediacjach, szczytach państw, inicjowanie i negocjowanie umów międzynarodowych, kształtowanie wizerunku silnego państwa, wreszcie wykorzystywanie zewnętrznych wrogów do konsolidacji władzy – wszystko to stanowi przykład działań w tym zakresie. Omówione strategie legitymizacji są mechanizmami potencjalnie wzajemnie powiązаныmi ze sobą, wzmacniającymi ogólne roszczenie władzy do jej uprawomocnienia, lecz funkcjonują na różnych zasadach (von Soest, Grauvogel, 2015: 6). Nie oznacza to jednak, że każda władza autorytarna używa w swej narracji wszystkich tych roszczeń do legitymacji w jednakowej sile – akcenty zazwyczaj rozkładają się nierównomiernie w zależności od aktualnej sytuacji politycznej, gospodarczej, społecznej.

⁴ Ten proces dobrze opisuje Mateusz Chudziak w raporcie dla Ośrodka Studiów Wschodnich. Argumentuje on, że pokonanie puczystów i w konsekwencji obrona procesu przebudowy państwa tureckiego pod przewodnictwem elity politycznej kształtowanej przez Recepta Tayyipa Erdoğaną stanowią najważniejszą cezurę przy budowie nowego porządku politycznego (Chudziak, 2017: 44).

Silne roszczenia do legitymacji niosą ze sobą konsekwencje dla władzy, m.in. w postaci wzmocnienia spójności elity politycznej, czy określenia, kto może krytykować reżim i w jakim zakresie (von Soest, Graovogel, 2015: 6). Julia Graovogel i Christian von Soest (2015: 18) dostarczają nam jeszcze jedno ciekawe spostrzeżenie powiązane z nakładaniem różnorodnych sankcji na reżim autorytarny o silnych roszczeniach do legitymacji. Mianowicie, gdy sankcje te wpływają wszechstronnie na gospodarkę czy ludność jako całość, zwykle wywołują w społeczeństwie niezamierzony efekt jednoczenia się wokół władzy państwowej, w rezultacie prowadząc do konsolidacji reżimu.

Kolejne ważne dla tej pracy ujęcie kwestii roszczeń do legitymizacji władzy opracował zespół badawczy, w skład którego weszli Marcus Tannenberg, Michael Bernhard, Johannes Gerschewski, Anna Lührmann i Christian von Soest. Dokonali oni analizy roszczeń do legitymacji reżimów politycznych w 183 krajach świata na przestrzeni lat 1900–2019. Rozróżniają oni cztery strategie legitymizacji władzy, które mają swoje oparcie w: skuteczności, osobie lidera, racjonalno-legalnych procedurach oraz ideologii (Tannenberg *et al.*, 2021). Co ważne, badacze ci wyklarowali swoje typy idealne roszczeń do legitymacji na podstawie analizy zarówno reżimów demokratycznych, jak i autorytarnych, skupiając się na jej podażowej stronie (nie na tym, czy obywatele akceptują te roszczenia, tylko na samych roszczeniach zgłaszanych przez polityczne przywództwo w celu usprawiedliwienia swoich rządów). W związku z tym, jak zauważają autorzy, „strategie te skupiają się raczej na poszukiwaniu legitymacji (*seek legitimacy*), niż na legitymacji jako takiej (*legitimacy itself*)” (Tannenberg *et al.*, 2021: 78). Badacze opierają fundamenty swojej teorii na dwóch źródłach: klasycznym podziale przedstawionym przez Maxa Webera (władza charyzmatyczna, tradycyjna i legalna) oraz dwóch modelach wsparcia w ujęciu Davida Eastona: rozproszonego (*diffuse*) i specyficznego (*specific*).

Strategia oparta na procedurach racjonalno-prawnych (*rational-legal*) zasa-
dza się na

istnieniu obszernego, wiążącego i spójnego zbioru praw, który reguluje i dyscyplinuje działania władz. Rządzący są zazwyczaj wybierani za pomocą specjalnych procedur, takich jak wybory (w przypadku demokracji), przejęcie władzy lub dziedziczenie (monarchie). Jednak nawet ich władza zazwyczaj podlega ograniczeniom przepisami prawa (Tannenberg *et al.*, 2021: 78).

Strategia oparta na (2) skuteczności bazuje na podkreślaniu zasług reżimu na polu zaspokajania potrzeb społeczeństwa i dostarczaniu dobrobytu. Wyjątkowa osobowość i charakter (3) osoby lidera jest mocno powiązana z weberowską teorią władzy charyzmatycznej. Na koniec, autorzy identyfikują różne rodzaje (4) ideologii (nacjonalistyczne, oparte na religii, socjalistyczne, konserwatywne czy zmierzające do odbudowy poprzedniego *status quo – restorative*) (Tannenberg *et al.*, 2021: 78).

Prezydenckie roszczenia do legitymizacji władzy

Dobrym przykładem z literatury, który traktuje o zagadnieniach legitymizacji władzy prezydenta Recepta Tayyipa Erdoğan w okresie po nieudanym zamachu stanu z 2016 r., jest tekst Mateusza Chudziaka (2017) opublikowany w ramach cyklu „Punkt Widzenia Ośrodka Studiów Wschodnich”. Szczególne znaczenie wspomnianego opracowania dla niniejszej pracy ma rozdział trzeci, w którym autor przedstawia założenia ideologiczne – filary tzw. Nowej Turcji. Są to: naród, państwo, przywódca oraz walka o lepsze jutro. Naród jest kluczowy ze względu na podkreślenie korzeni i źródła władzy, która od niego pochodzi. To naród poprzez swoją wolę (*milli irade*) wyrażoną przy urnach wyborczych uprawomocnia władzę, która ma jemu służyć (koncepcja suwerenności narodu) (Chudziak, 2017: 33).

Państwo jest tworem nadrzędnym, które ma zapewniać dobrobyt, stabilizację i rozwój, będąc silnym i suwerennym, wolnym od obcych wpływów. Jednocześnie powinno ono sięgać do swojej islamskiej oraz mocarstwowej tradycji, zrywając z izolacjonizmem na rzecz międzynarodowego aktywizmu. Państwo tureckie jako filar ideologiczny ma być wyrazicielem woli narodu, jego obrońcą i rzecznikiem (Chudziak, 2017: 34–37).

Przywódca – Recep Tayyip Erdoğan – jest ściśle powiązany z państwem, prowadząc je oraz naród do ponownej potęgi. Filar ten podbudowany jest kulturowo poprzez silnie zakorzeniony kult silnego lidera (Chudziak, 2017: 37–41).

Walka o lepsze jutro zakłada nieustanną mobilizację społeczeństwa do przezwyciężania różnorodnych trudności i wrogów oraz budowy podwalin pod lepszą przyszłość. Ważnym aspektem tego filaru jest podkreślanie cywilizacyjnego skoku dokonanego pod przewodnictwem Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP) oraz obecność wrogów, którzy zagrażają przyszłości kraju (Chudziak, 2017: 41–43). Przedstawione ramy teoretyczne są wciąż obecne w narracji prezydenta Erdoğan i jego roszczeniach do legitymizacji władzy, co potwierdza poniższa analiza.

Pełnoskalowa inwazja militarna Rosji na Ukrainę spowodowała zastosowanie przez tureckich decydentów politycznych strategii balansowania⁵ między

⁵ Turcja, utrzymując dobre relacje zarówno z Rosją, jak i z Ukrainą, znajduje się w szczególnym miejscu tego układu geopolitycznego. Z Rosją łączy ją przede wszystkim stosunki gospodarcze – import gazu, budowa przez Rosatom elektrowni jądrowej w Akkuyu czy duża liczba rosyjskich turystów. W przypadku Ukrainy ważne są kwestie historyczne (Tatarzy krymscy) czy też współpraca w dziedzinie obronności. Warto zaznaczyć, że Turcja nie uznaje nielegalnej aneksji Krymu i stoi na stanowisku konieczności utrzymania integralności terytorialnej Ukrainy – silna obecność rosyjska na Morzu Czarnym jest sprzeczna z tureckim interesem w tym regionie. W obliczu pełnoskalowej agresji Rosji na Ukrainę Turcja pozycjonuje się w roli państwa, które może w przyszłości odegrać rolę mediatora-rozjemcy, przy jednoczesnej próbie utrzymania dobrych relacji z oboma państwami oraz maksymalizacji zysków politycznych i gospodarczych płynących z tak opisanej sytuacji międzynarodowej. W tak przedstawionym kontekście należy rozpatrywać wszelkie działania prezydenta Erdoğan na forum międzynarodowym.

Rosją a Ukrainą. Jednym z efektów takich działań było pokazanie osoby lidera jako skutecznego i liczącego się na forum międzynarodowym polityka (kwestia negocjacji w sprawie korytarza zbożowego⁶, czy akcesji Szwecji oraz Finlandii do NATO⁷) i w ten sposób wpłynęło na wysunięcie roszczeń do legitymizacji władzy. Sztuka balansowania cieszy się tradycją na gruncie sposobu prowadzenia tureckiej polityki zagranicznej, sięgającą okresu II wojny światowej⁸.

Ponownie, zaistnienie sytuacji zagrożenia poza granicami państwa uruchomiło w umysłach decydentów politycznych w Ankarze odwołanie się do tradycji polityki balansowania i spowodowało określone reakcje. Zachowanie Turcji w tym aspekcie było ściśle powiązane ze zbliżającymi się wyborami prezydenckimi. Recep Tayyip Erdoğan, chcąc wygrać nadchodzącą elekcję, musiał odwrócić uwagę społeczeństwa od krytycznej sytuacji gospodarczej oraz zmobilizować elektorat konserwatywny i nacjonalistyczny – stąd użycie

⁶ Umowa o ustanowieniu korytarza zbożowego, dzięki któremu umożliwiono eksport ukraińskiego zboża przez Morze Czarne została pierwotnie podpisana 22 lipca 2022 r. na okres 120 dni z opcją przedłużenia, formalnie jako dwa osobne akty w formatach Ukraina–Turcja–ONZ oraz Rosja–Turcja–ONZ. Porozumienia te były istotnym sukcesem dyplomacji tureckiej, która w ówczesnej sytuacji międzynarodowej starała się odgrywać rolę mediatora (Directorate of Communications, 2023n; Guldogan, 2023a; Szeligowski, 2022).

⁷ Sprzeciw wobec akcesji Szwecji i Finlandii do NATO należy odczytywać przez pryzmat dwóch czynników. Po pierwsze, turecki prezydent asertywną aktywnością na forum międzynarodowym chciał odwrócić uwagę społeczeństwa od kryzysu gospodarczego i zmobilizować wyborców nacjonalistycznych, prezentując się jako lider, od którego zdania zależy kształt stosunków międzynarodowych. Po drugie, Turcja od lat prowadzi transakcyjną politykę zagraniczną. Oznacza to, że w ówczesnych okolicznościach międzynarodowych pojawiła się możliwość wywalczenia ustępstw i różnego rodzaju koncesji gospodarczych ze strony państw zachodnich (przede wszystkim USA), z którymi relacje w ostatnich latach wyraźnie pogarszały się. Głównym problemem w relacjach turecko-szwedzkich było udzielenie przez państwo nordyckie schronienia osobom, które według Turków powiązane są z Partią Pracujących Kurdystanu (PKK) – uznawaną za organizację terrorystyczną przez Turcję, UE i USA – czy z Ruchem Fethullaha Gülena, odpowiadającym za nieudany zamach stanu z 2016 r. Wynika to z tego, że Turcja traktuje bezpieczeństwo wewnętrzne jako nie tylko bezpieczeństwo w ramach swoich granic, stąd w ostatnich latach tureckie operacje wojskowe przeciw PKK w Syrii i Iraku. Turcy żądali wycofania poparcia dla organizacji prokurdyjskich, zniesienia sankcji nałożonych na turecki przemysł obronny oraz ekstradycję osób z obywatelstwem tureckim, którzy według rządu w Ankarze byli terrorystami (Spancerska, 2022a; 2022c).

⁸ Turcja w latach 1913–1923 prawie nieustannie prowadziła działania wojenne w obronie swojego istnienia. W ich wyniku społeczeństwo i gospodarka turecka uległy dewastacji i zubożeniu. W związku z tak zarysowaną sytuacją w okresie II wojny światowej interesem pierwszorzędym Turcji było uniknięcie bezpośredniego zaangażowania w konflikt. Jednocześnie, Turcy najbardziej obawiali się agresji ze strony Włoch. W zależności od bilansu sił w trakcie działań wojennych, Turcy dokonywali zbliżeń to z aliantami, to z III Rzeszą. Istotnym aspektem gospodarczym wojny, był handel rudą chromitu – Turcy w czasie wojny sprzedawali ten produkt zarówno Brytyjczykom, jak i Niemcom, zgodnie z zawartymi umowami i wynikającymi z nich terminami. Ostatecznie Turcja wypowiedziała wojnę Niemcom w lutym 1945 r., gdy zwycięstwo aliantów było przesądzone (Wasilewski, 2023: 78–82; Zürcher, 2013: 203–205; Zdulski, 2009: 45–57).

weta w kontekście akcesji Szwecji i Finlandii⁹ do NATO, które wybrzmiało po raz pierwszy 13 maja 2022 r. (Strachota, Michalski, 2022). Sytuacja uległa zaostrzeniu, gdy w Szwecji podczas demonstracji spalono Koran, czy wieszano kukły prezydenta Turcji (Defence24.pl. 2023; Michalski, 2023a). W ciągu kilku miesięcy jednak Turcy jasno określili, jaka jest cena za zgodę na Szwecję w NATO – była nią zgoda na sprzedaż Turcji samolotów F-16 wraz z zestawami modernizacyjnymi (Sabak, 2003). Na tym przykładzie można zaobserwować, jak sytuacja międzynarodowa wpływa na kształtowanie roszczeń do legitymizacji władzy. Sztuka balansowania wpływów zachodnich i rosyjskich, połączona z transakcyjnym charakterem tureckiej polityki zagranicznej umożliwiła przedstawienie tureckiego przywódcy jako lidera, który potrafi wynegocjować na forum międzynarodowym korzyści dla państwa i społeczeństwa. Co więcej, istotny wpływ na kształt narracji miały relacje z Rosją. Odroczenie płatności za gaz do 2024 roku (Potera 2023), czy oddanie do użytku elektrowni jądrowej w Akkuyu (Krzyżanowska, Rudnik, 2023) ukazało Erdoğaną jako przywódcę, który potrafi walczyć o tureckie interesy. Bazując na teorii opisanej w pierwszej części artykułu, przedstawione narracje należy zakwalifikować jako roszczenie bazujące na sytuacji międzynarodowej, skuteczności w działaniu oraz osobie przywódcy. Dobrze koresponduje to również z filarem silnego przywódcy przedstawionym przez Mateusza Chudziaka. Recep Tayyip Erdoğan spełnia rolę lidera, dzięki któremu dokonuje się rozwój Turcji.

Trzęsienie ziemi z lutego 2023 r. również wymusiło kształtowanie odpowiednich narracji i bazujących na nich roszczeń do legitymizacji władzy. Wystąpienie tak dużego kataklizmu w warunkach 21-letnich rządów Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP) spowodowało, że całkowicie niewiarygodnym byłoby zrzuć winy za zniszczenia na jakikolwiek inny krajowy rząd centralny. Początkowo próbowano zrzucić odpowiedzialność na jednostki samorządu terytorialnego pozostające poza kontrolą AKP oraz na firmy deweloperskie. Jednakże, w odpowiedzi na katastrofę naturalną, prezydent postanowił podjąć narrację podkreślającą osiągnięcia infrastrukturalne i gospodarcze dwóch dekad swoich rządów, stawiając – w odczuciu autora – na to, że fakt dynamicznego rozwoju państwa; który istotnie dokonał się zwłaszcza w pierwszej części rządów Recepta Tayyipa Erdoğaną; będzie sprzyjał wiarygodności prezydenckiej obietnicy o szybkiej i skutecznej odbudowie regionu dotkniętego trzęsieniem ziemi. Obietnice te głoszone w regionach dotkniętych kataklizmem¹⁰ również stanowiły element narracji,

⁹ Finlandia otrzymała turecką zgodę na akcesję jeszcze podczas kampanii wyborczej przed tureckimi wyborami – w marcu 2023 r. – Szwecja natomiast musiała na nią czekać aż do stycznia 2024 r. (Directorate of Communications, 2003p).

¹⁰ W wyniku trzęsienia ziemi w południowo-środkowej części Turcji dotkniętych zostało 10 prowincji, z których najbardziej poszkodowanymi zostały Hatay, Kahramanmaraş, Adıyaman i Gaziantep (Michalski, 2023b).

mającej na celu wysunięcie silnych roszczeń do legitymizacji władzy. W sferze Internetu, na oficjalnym koncie prezydenta w serwisie „X” pojawiła się seria postów z grafikami dotyczącymi skali inwestycji w prowincjach tureckich (Recep, 2023a; b; c). Narracja ta miała również znaczenie z perspektywy drugiego filaru tzw. Nowej Turcji, czyli państwa. Obietnica odbudowy regionu dotkniętego trzęsieniem ziemi miała dowodzić siły i sprawności państwa tureckiego konstruowanego przez prezydenta Erdoğan. Podkreślanie osiągnięć również w dziedzinie przemysłu zbrojeniowego stanowiło element budowy i umacniania dumy narodowej i wpisywało się w narrację sukcesu gospodarczego ostatnich 21 lat. Aleksandra Spancerska (2022d) ocenia, że do najważniejszych osiągnięć tureckiego przemysłu zbrojeniowego należą m.in. bezzałogowe statki powietrzne Bayraktar TB2, czołgi Altay czy okręt TCG Anadolu, który wszedł do służby w kwietniu 2023 r. i był wyraźnie eksponowany w trakcie kampanii wyborczej (Directorate of Communications, 2003e). Elementem takiej narracji było również wykorzystanie samochodu elektrycznego rodzimej produkcji – TOGG T10X – służył on jako towar eksportowy w postaci podarunków dla innych głów państw (w kampanii wyborczej swój model TOGG T10X otrzymał prezydent Azerbejdżanu İlham Alijew (Directorate of Communications, 2003g; l; n). Ponadto w kwestii ekonomii prezydent wykorzystywał przewagę konkurencyjną wynikającą z pełnionego urzędu, podnosząc płacę minimalną, tym samym oddziałując na wyborców. Recep Tayyip Erdoğan stawiał również na wiece masowego poparcia, które pokazywać miały popularność jego oraz partii – na jednym z takich zgromadzeń tuż przed pierwszą turą wyborów miało zjawić się około 1,7 mln Turków (Aydoğan, 2003).

Prezydent odwoływał się w swoim przekazie również do wątków religijnych – uczestniczył w otwarciach meczetów: Sultana Ahmeda i Barbarosa Hayreddina Paszy (Directorate of Communications, 2003i; j), modlitwach (Directorate of Communications, 2003k) czy konkursie recytacji Koranu (Directorate of Communications, 2003f). Obóz prezydencki zdecydował się na zakończenie kampanii wyborczej w świątyni Hagia Sophia – miejscu, które w 2020 r. z polecenia Erdoğan została przemianowana z muzeum w meczet (Daily Sabah, 2023c)¹¹. Prezydent używał także aspektów religijnych w celu atakowania kontrkandydata – Kemala Kılıçdaroğlu – zwłaszcza, gdy ten został sfotografowany stojąc w butach na dywaniku modlitewnym lub gdy ogłosił, że jest Alewitą¹². Podniesienie narracji związanej z religią miało związek

¹¹ Hagia Sophia została przekształcona w muzeum przez pierwszego prezydenta Republiki Tureckiej, Mustafę Kemala Atatürka, w roku 1934 jako symbol budowy nowego, laickiego porządku w państwie. Muzeum Hagia Sophia zostało przemianowane na meczet ponownie w roku 2020 jako symbol polityki prezydenta Erdoğan, mającej na celu dowartościowanie islamu w życiu społeczno-politycznym Turcji.

¹² Alewici – wyznawcy odmiany islamu zbliżonej teologicznie do szyizmu, których nazwa pochodzi od Alego, zięcia Mahometa, czwartego kalifa i głównej postaci szyizmu. Wyznawcy są blisko związani z bractwem bektaszije. W wierzeniach alewitów można odnaleźć wiele elementów szamanizmu, zoroastryzmu, chrześcijaństwa i islamu. Odmienne obrzędy i obyczaje połączone ze

z odradzeniem się pozycji islamu w życiu społeczno-politycznym Turcji podczas rządów AKP. Istotnym elementem narracji prezydenta było oskarżanie opozycji, zwłaszcza Republikańskiej Partii Ludowej na czele z jej przewodniczącym o powiązania z Partią Pracujących Kurdystanu (PKK)¹³, uznawaną zarówno przez władze tureckie, jak i USA oraz Unię Europejską za organizację terrorystyczną.

Zdaniem autora jednak, najważniejszym elementem narracji prezydenta Recepta Tayyipa Erdoğan przez cały okres kampanii wyborczej, było stworzenie konstruktów „Stulecia Turcji” jako połączenia ideologii (Tannenberga *et al.*) oraz mitu założycielskiego (ujęcie van Soesta i Grauvogel), poparte roszczeniami do legitymizacji władzy opartymi na skuteczności rządów ostatnich 21 lat oraz przywództwie lidera. Konstrukt ten miał symbolizować dalszy dynamiczny rozwój gospodarczy, infrastrukturalny i militarny Turcji, która miałaby być globalną potęgą, aktywnie kształtującą zmieniający się ład międzynarodowy. Taki scenariusz mógłby zagwarantować jedynie kolejne zwycięstwo Partii Sprawiedliwości i Rozwoju oraz samego prezydenta Erdoğan, którzy budują Stulecie Turcji „razem z narodem” (Directorate of Communications, 2003r), „realizując marzenia stawiane od powstania Republiki” (Directorate of Communications, 2003m) i „nigdy nie zostawiając naszych obywateli z obszaru dotkniętego trzęsieniem ziemi” (Directorate of Communications, 2003d). W przeciwnym wypadku opozycyjna Republikańska Partia Ludowa (CHP), będąca realizatorem „obcych interesów”¹⁴ i „współpracująca z organizacjami terrorystycznymi”¹⁵ wszelkie te wysiłki zniweczy. Naród turecki,

wspieraniem przeciwników państwa Imperium Osmańskiego stworzyło negatywny i nieprzyjazny stereotyp wyznawcy alewizmu w oczach dominujących w kraju sunnitów. Mniejszość alewicką szacuje się na 15–30% (Chudziak, 2017: 30; Godzińska, 2023: 20; Cegielski, 2014: 399).

¹³ Partia Pracujących Kurdystanu została założona w 1978 r. w Turcji przez studentów kurdyjskich, którym przewodził Abdullah Öcalan, obecnie przebywający w więzieniu. Rząd turecki od lat 80. XX w. zwalcza zbrojnie wszelkie ruchy kurdyjskie dążące do separacji. Według szacunków tureckich, w wyniku walk z PKK zmarło około 40 tys. osób. Po przejęciu władzy przez AKP w 2002 r., rozpoczęto program reform państwa, powiązany z intensywnymi staraniami Turcji zmierzającymi do dołączenia do Unii Europejskiej. W wyniku tego procesu Kurdowie uzyskiwali pewne swobody i prawa. Cały proces jednak uległ ostatecznie załamaniu przez wydarzenia z lat 2011 (wybuch wojny domowej w Syrii i powiązana z tym działalność oddziałów kurdyjskich), 2015 (kooptacja do rządu skrajnie nacjonalistycznej Partii Ruchu Narodowego oraz przekroczenie progów wyborczego w wysokości 10% przez opozycyjną, prokurdyjską partię HDP, przejmującą głosy konserwatywnych wyborców kurdyjskich) oraz 2016 – po nieudanym zamachu stanu rząd turecki wprowadził stan wyjątkowy, podczas którego aresztowano przywódców i kilku polityków HDP, m.in. Selahattina Demirtaşa (Guldogan, 2023b.; Spancerska, 2022d; Jomma, Tillo, 2014: 123).

¹⁴ Zdaniem autora chodziło o interesy USA i mocarstw europejskich. Retoryka ta jest powiązana z nadziejami, jakimi żyła w okresie przedwyborczym prasa zachodnia, zwłaszcza niemiecka, jakoby zbliżał się nieuchronnie kres rządów prezydenta Erdoğan.

¹⁵ Głównie chodzi o Partię Pracujących Kurdystanu oraz organizację FETÖ (Ruch Gülena). Organizacja ta oskarżana jest o przeprowadzenie nieudanego zamachu stanu w 2016 r. Była to grupa ludzi nieformalnie powiązanych ze sobą, której przewodził charyzmatyczny kaznodzieja Fethullah Gülen, przebywający na emigracji w USA. W początkowym okresie rządów Erdoğan, AKP ściśle współpra-

powierając dalszy ster państwa Erdoğanowi i jego partii, spowoduje, że razem „zamienią nadchodzące stulecie istnienia państwa w Stulecie Turcji” (Directorate of Communications, 2003o). Konstrukt „Stulecia Turcji” idealnie wpisuje się również w narrację walki o lepsze jutro przedstawioną przez Mateusza Chudziaka (2017). W tym przypadku można zaobserwować zarówno obietnicę zbudowania lepszej przyszłości, jak i wskazanie wrogów, którzy tej świetlanej przyszłości zagrażają.

Tabela 1. Roszczenia do legitymacji władzy wysunięte przez prezydenta Recepta Tayyipa Erdoğan

Mit założycielski/ideologia	Zaangażowanie międzynarodowe	Skuteczność	Personalizm/Osoba lidera	Procedury racjonalno-prawne
<p>Konstrukt „Stulecia Turcji”</p> <p>Podnoszenie aspektów religijnych – islam sunnicki – (nadeptanie dywanika modlitewnego, finisz kampanii w meczecie Hagia Sophia)</p> <p>Tradycjonalizm (narracja anty LGBT)</p> <p>Stworzenie powiązania między opozycją, a PKK uznawaną przez władzę za organizację terrorystyczną</p> <p>Nacjonalizm i umacnianie dumy z Ojczyzny</p>	<p>Wszelkie akcje dyplomacji tureckiej podjęte w kontekście starań Szwecji i Finlandii o akcesję do NATO (np. negocjacje o przedłużeniu umowy o korytarzu zbożowym, czy reakcje na palenie Koranu na manifestacjach w Szwecji)</p> <p>Specyficzny charakter stosunków z Rosją</p> <p>Antyzachodnia narracja</p>	<p>Ekspozycja osiągnięć 21 lat władzy Erdoğan – rodzimy samochód elektryczny TOGG T10X, turecki przemysł zbrojeniowy, projekty infrastrukturalne, obietnica odbudowy obszaru dotkniętego trzęsieniem ziemi</p>	<p>Populizm – prezydent Erdoğan jako sługa narodu, organizowanie masowych wieców poparcia, podkreślanie osobistych zasług dla kraju</p> <p>Wykorzystanie polityki balansowania między Rosją, a Ukrainą do przedstawienia prezydenta jako polityka skutecznego i liczącego się na forum międzynarodowym</p>	<p>Podnoszenie aspektu wysokiej frekwencji i konieczności przeprowadzenia drugiej tury jako istotnych dowodów na dobrą kondycję demokracji w Turcji, artykułowane zwłaszcza po pierwszej turze wyborów prezydenckich</p>

Źródło: opracowanie własne na podstawie komunikatów Dyrekcji Komunikacji Republiki Turcji i schematów Christiana van Soesta i Julii Grauvogel oraz zespołu badawczego pod kierownictwem Marcusa Tannenberga.

Pierwsza tura wyborów zakończyła się zwycięstwem urzędującego prezydenta dzięki uzyskanym 49,4% głosów, podczas gdy kandydat zjednoczonej opozycji zdobył 45% głosów (Spancerska, 2023a). Główne strategie legitymizacyjne po 14 maja 2023 r. uległy pewnej modyfikacji, walka polityczna zamieniła się w starcie dwóch kluczowych kandydatów – Recepta Tayyipa Erdoğan i Kemala

cowała z Ruchem Gülena, zwalczając świeckie elity polityczne w biurokracji oraz wojsku. W roku 2013 doszło do pierwszego poważnego konfliktu między dawnymi sojusznikami – ujawniono aferę korupcyjną uderzającą bezpośrednio w rząd premiera Erdoğan (Matusiak, 2015; Daily Sabah, 2003a; d).

Kılıçdaroğlu. Nie osłabiła narracja dotycząca tematu skuteczności 21-letnich rządów, budowy „Stulecia Turcji” czy aspektu personalnego poświęcenia prezydenta dla kraju. W jednym ze spotkań z wyborcami w Stambule padło dobrze to podsumowujące stwierdzenie: „spędziłem całe swoje życie polityczne służąc naszemu narodowi” (Directorate of Communications, 2023b). Nie ustały również wizyty w regionach dotkniętych trzęsieniem ziemi. Pomiedzy pierwszą a drugą turą możemy zauważyć widoczne odwołania do kwestii proceduralnych. Urzędujący prezydent wielokrotnie podkreślał, że „żaden autokrata nie zgodziłby się na drugą turę” (Directorate of Communications, 2003a; Daily Sabah, 2003b), wyniki wyborów natomiast stanowić miały emanację woli narodu, który tłumnie stawiał się przed urnami wyborczymi osiągając rekordową frekwencję w historii wyborów w Turcji, a obóz rządzący zdobył jedynie 322 mandaty na 600 możliwych. Zwycięzcą tego „festiwalu demokracji” (Directorate of Communications, 2003f) miał być cały naród oraz państwo.

Podkreślano również, że trudno znaleźć równie wysoki stopień partycypacji wyborczej w krajach Zachodu, sugerując wyższość tureckiej demokracji. Widać wyraźnie jak prezydent Erdoğan akcentuje znaczenie woli narodu (*milli irade*), co dowodzi aktualności twierdzeń Mateusza Chudziaka o filarach tzw. Nowej Turcji. Między pierwszą a drugą turą doszło również do przedłużenia obowiązywania umowy o korytarzu zbożowym, co przypomniało o roli Turcji w konflikcie rosyjsko-ukraińskim. Retoryka oczerniania opozycji i głównego kontrkandydata uległa kontynuacji, a nawet intensyfikacji. Dobrze oddają to wpisy na oficjalnym koncju w serwisie „X” w okresie między turami. Inkumbent określał Kemala Kılıçdaroğlu jako współpracownika FETÖ (Ruchu Gülena, który w myśl narracji rządu stoi za zamachem stanu z 2016 r.), faszystę, który jedynie zakłada maskę demokracji, służyć zachodnich imperialistów, globalnych mediów, lichwiarzy, czy ruchów LGBT (Recep, 2023d; e; f; g).

Urzędujący prezydent ustawił się również w kontrze do ostrej antyimigranckiej retoryki przewodniczącego CHP oraz przeciwstawiał zalety rządów jednoosobowych w systemie prezydenckim wadom i niestabilnością rządów w systemie parlamentarno-gabinetowym, który postulowała wprowadzić zjednoczona opozycja. Zdaniem autora, kampanię oszczerstw w stosunku do opozycji można zakwalifikować jako roszczenie do legitymizacji władzy mające podstawy ideologiczne. Prezydent Erdoğan zakończył kampanię w serwisie „X”, publikując film, który pokazywał większość osiągnięć gospodarczych, infrastrukturalnych i społecznych ostatnich 21 lat rządów AKP (Recep, 2023e) w duchu roszczenia do legitymizacji władzy na bazie skuteczności. Ostatecznie wybory prezydenckie 2023 r. w Turcji zakończyły się wygraną Recepta Tayyipa Erdoğanego marginesem zwycięstwa wynoszącym jedynie 1 962 502 głosów (51,91% vs 48,09%) (Yüksek Seçim Kurulu, 2023).

Podsumowanie

Zdaniem autora, ważną rolę w ponownym zwycięstwie prezydenta Erdoğan'a odegrała przyjęta narracja, czyli charakter wysuwanych przez niego roszczeń do legitymizacji władzy. Na stronach niniejszego artykułu zidentyfikowano główne roszczenia wysunięte przez urzędującego prezydenta, które opierały się głównie na konstrukcie budowy „Stulecia Turcji” jako połączenia ideologii oraz mitu założycielskiego, poparte roszczeniami do legitymizacji władzy opartymi na skuteczności rządów ostatnich 21 lat oraz przywództwie lidera. Retoryka względem opozycji miała na celu polaryzację społeczeństwa, wzbudzenie przekonania, że potencjalne rządy opozycji to przede wszystkim chaos, a narracja o „Stuleciu Turcji” miała wzbudzić poczucie dumy narodowej i roztoczyć wizję dynamicznego rozwoju. Sytuacja międzynarodowa umożliwiła próbę odgrywania przez Turcję roli mediatora w konflikcie rosyjsko-ukraińskim, przez co urzędujący prezydent mógł przedstawić siebie jako przywódcę, który potrafi zadbać o turecki interes za granicą. Całość podejmowanych narracji natomiast miała za cel odwrócenie uwagi od głębokiego kryzysu gospodarczego, w warunkach którego rozgrywała się gra polityczna. Między pierwszą a drugą turą oprócz kontynuacji wcześniej przyjętego kursu postawiono również na aspekt proceduralny – podkreślano, że wysoka frekwencja, konieczność rozegrania drugiej tury to koronne argumenty przemawiające za doskonałą kondycją tureckiej demokracji.

Podsumowując, należy stwierdzić, że zarówno przed pierwszą, jak i drugą turą wyborów prezydenckich w narracji Recepta Tayyipa Erdoğan'a dominowały roszczenia do legitymizacji władzy bazujące na skuteczności w działaniu i osobie przywódcy, przy wykorzystaniu sytuacji międzynarodowej oraz wewnętrznej (co było dość paradoksalne zważywszy na głęboki kryzys gospodarczy i katastrofę naturalną). Istotnym wątkiem był konstrukt budowy „Stulecia Turcji”, będący w opinii autora hybrydą modelu teoretycznego mitu założycielskiego i ideologii. Główny nurt narracji uzupełniany był przez ideologiczne powiązanie opozycji z organizacjami terrorystycznymi. W okresie między turami powyższą narrację uzupełniło wysunięcie roszczenia do legitymizacji władzy opartego na kwestiach proceduralnych, związanych z wysoką frekwencją wyborczą i pierwszą w historii Turcji drugą turą wyborów prezydenckich.

Bibliografia

- Adamczuk, M. 2023. Turecki samochód elektryczny TOGG, czyli jak to się udało nad Bosforem? *Elektromobilni*. 6.07., <https://elektromobilni.pl/turecki-samochod-elektryczny-togg-czyli-jak-to-sie-udalo-nad-bosforem/> (dostęp 18.03.2024).

- Anadolu Agency, <https://www.aa.com.tr/en> (dostęp 13.01.2024).
- Antoszewski, A. 2004. *Legitymizacja władzy*. W: R. Herbut, A. Antoszewski (red.). *Leksykon politologii*. Wrocław: Atla 2, s. 203–205.
- Aydogan, M. 2023. *At least 1,7M people attend mass Istanbul rally, Turkish president says Anadolu Agency*. 7.05., <https://www.aa.com.tr/en/politics/at-least-17m-people-attend-mass-istanbul-rally-turkish-president-says/2891485> (dostęp 17.03.2024).
- Cegielski, M. 2014. *Oko świata*. W: D. Kołodziejczyk (red.). *Orzeł i półksiężyc. 600 lat polskiej publicystyki poświęconej Turcji*. Warszawa: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, s. 383–402.
- Chudziak, M. 2017. Pucz jako mit założycielski. Filary ideologiczne Nowej Turcji. *Punkt Widzenia OSW* 66, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/_pw_66_pucz-jako-mit_net_0.pdf (dostęp 24.05.2024).
- Daily Sabah. 2023a. *Erdoğan denounces Turkish opposition for siding with terrorists*. 2 May, <https://www.dailysabah.com/politics/elections/erdogan-denounces-turkish-opposition-for-siding-with-terrorists> (dostęp 17.03.2024).
- Daily Sabah. 2023b. *Erdoğan says nation will not let him down in Turkish runoff*. 19.05., <https://www.dailysabah.com/politics/elections/erdogan-says-nation-will-not-let-him-down-in-turkish-runoff> (dostęp 17.03.2024).
- Daily Sabah. 2023c. *Erdoğan to conclude election campaign at Hagia Sophia*. 12.05., <https://www.dailysabah.com/politics/elections/erdogan-to-conclude-election-campaign-at-hagia-sophia> (dostęp 20.04.2024).
- Daily Sabah. 2023d. *Party tied to PKK terrorists endorses Kılıçdaroğlu in Turkish vote*. 28.04., <https://www.dailysabah.com/politics/party-tied-to-pkk-terrorists-endorses-kilicdaroglu-in-turkish-vote/news> (dostęp 17.03.2024).
- Defence24.pl. *Turcja zgadza się na zatwierdzenie Finlandii do NATO. Co ze Szwecją?* 30.01., <https://defence24.pl/geopolityka/turcja-zgadza-sie-na-zatwierdzanie-finlandii-do-nato-co-ze-szwecja> (dostęp 10.01.2024).
- Directorate of Communications. 2023a. *CNN International holds an interview with President Erdoğan*. 19.05., <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/cnn-international-holds-an-interview-with-president-erdogan> (dostęp 17.03.2024).
- Directorate of Communications. 2023b. *I have spent my whole political life to serve our nation*. 19.05., <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/i-have-spent-my-whole-political-life-to-serve-our-nation> (dostęp 17.03.2024).
- Directorate of Communications. 2023c. *It has been decided to extend the Black Sea Grain Corridor Agreement for another two months*. 17.05., <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/it-has-been-decided-to-extend-the-black-sea-grain-corridor-agreement-for-another-two-months> (dostęp 18.03.2024).
- Directorate of Communications. 2023d. *The Century of Türkiye will be the century of our entire nation*. 13.05., <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/the-century-of-turkiye-will-be-the-century-of-our-entire-nation> (dostęp 20.03.2024).
- Directorate of Communications. 2023e. *TCG Anadolu salutes President Erdoğan*. 23.04., <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/tcg-anadolu-salutes-president-erdogan> (dostęp 18.03.2024).
- Directorate of Communications. 2023f. *Türkiye has successfully completed yet another festival of democracy with May 14 elections*. 15.05., <https://www.iletisim.gov.tr/en>

- glish/haberler/detay/turkiye-has-successfully-completed-yet-another-festival-of-democracy-with-may-14-elections (dostęp 20.03.2024).
- Directorate of Communications. 2023g. *Photos of President Erdoğan driving Togg are shared*. 5.04., <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/photos-of-president-erdogan-driving-togg-are-shared> (dostęp 18.03.2024).
- Directorate of Communications. 2023h. *President Erdoğan attends grand final of Holy Quran Recitation Contest*. 18.04., <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/president-erdogan-attends-grand-final-of-holy-quran-recitation-contest> (dostęp 20.04.2024).
- Directorate of Communications. 2023i. *President Erdoğan attends re-opening ceremony of newly-restored Sultanahmet Mosque*. 21.04., <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/president-erdogan-attends-re-opening-ceremony-of-newly-restored-sultanahmet-mosque> (dostęp 20.04.2024).
- Directorate of Communications. 2023j. *President Erdoğan inaugurates Barbaros Hayreddin Pasa Mosque*. 12.05., <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/president-erdogan-inaugurates-barbaros-hayreddin-pasa-mosque> (dostęp 20.04.2024).
- Directorate of Communications. 2023k. *President Erdoğan performs Eid prayer at Hagia Sophia Grand Mosque*. 21.04., <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/president-erdogan-performs-eid-prayer-at-hagia-sophia-grand-mosque> (dostęp 20.04.2024).
- Directorate of Communications, 2023l. *President Erdoğan wishes Aliyev, who received his Togg, a pleasant drive*. 4.04., <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/president-erdogan-wishes-aliyev-who-received-his-togg-a-pleasant-drive> (dostęp 18.03.2024).
- Directorate of Communications. 2023m. *We are realizing the dreams that we have been pursuing since the foundation of our Republic*. 1.05., <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/we-are-realizing-the-dreams-that-we-have-been-pursuing-since-the-foundation-of-our-republic> (dostęp 17.03.2024).
- Directorate of Communications. 2023n. *We are starting to see Togg on the roads as of today*. 3.04., <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/We-are-starting-to-see-Togg-on-the-roads-as-of-today> (dostęp 18.03.2024).
- Directorate of Communications. 2023o. *We are taking steps to prepare our country for the Century of Türkiye*. 23.04., <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/we-are-taking-steps-to-prepare-our-country-for-the-century-of-turkiye> (dostęp 17.03.2024).
- Directorate of Communications. 2023p. *We have decided to initiate the approval process of Finland's NATO accession protocol in our Parliament*. 17.03., <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/we-have-decided-to-initiate-the-approval-process-of-finlands-nato-accession-protocol-in-our-parliament> (dostęp 18.03.2024).
- Directorate of Communications. 2023r. *We will turn our Republic's next century into the Century of Türkiye*. 1.04., <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/we-will-turn-our-republics-next-century-into-the-century-of-turkiye> (dostęp 17.03.2024).
- Godzińska, M. 2003. *Alewizm*. W: T. Majda (red.). *Leksykon wiedzy o Turcji*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Grauvogel, J., von Soest, Ch. 2013. Claims to Legitimacy Matter: Why Sanctions Fail to Instigate Democratization in Authoritarian Regimes, *GIGA Research Programme: Violence and Security* 235, s. 1–25.

- Guldogan, D., 2023a. Black Sea grain deal extended for another 2 months: Turkish president. *Anadolu Agency*, 17.05., <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/black-sea-grain-deal-extended-for-another-2-months-turkish-president-/2899791> (dostęp 18.03.2024).
- Guldogan, D. 2023b. Turkish president vows to drain terror swamp. *Anadolu Agency*, 8.05., <https://www.aa.com.tr/en/politics/turkish-president-vows-to-drain-terror-swamp-/2891882> (dostęp 18.03.2024).
- Jomma, F., Tillo, K. 2014. Powstanie, rozwój i ewolucja działalności Partii Pracujących Kurdystanu. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego* 815, s. 123–138.
- Krzyżanowska, Z., Rudnik, F. 2023. Turcja: pierwsza elektrownia jądrowa na rosyjskich zasadach, *OSW*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-04-28/turcja-pierwsza-elektrownia-jadrowa-na-rosyjskich-zasadach> (dostęp 10.01.2024).
- Matusiak, M. 2015. Wielki skok. Turcja pod rządami Erdoğan. *Punkt Widzenia OSW* 51, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/pw_51_pl_wielki-skok_net.pdf (dostęp 27.05.2024).
- Michalski, A. 2023a. Antyzachodnie resentymy w polityce Turcji. *Analizy OSW*, 7.03., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-03-07/antyzachodnie-resentymy-w-polityce-turcji> (dostęp 9.01.2024).
- Michalski, A. 2023b. Trzęsienie ziemi w Turcji – test dla AKP. *Analizy OSW*, 8.02, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-02-08/trzesienie-ziemi-w-turcji-test-dla-akp> (dostęp 17.03.2024).
- Morgenbesser, L. 2014. Elections in Hybrid Regimes: Conceptual Stretching Reviewed. *Political Studies* 62, s. 21–36. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.12020>
- Potera, N. 2023. *Turcja otwarcie wspiera Ukrainę?*, <https://defence24.pl/geopolityka/turcja-otwarcie-wspiera-ukraine> (dostęp 8.01.2024).
- Recep Tayyip Erdoğan @RTErdogan*. 2019. *X/Twitter*, <https://twitter.com/RTErdogan> (dostęp 13.01.2024).
- Recep Tayyip Erdoğan @RTErdogan*. 2023a. *X/Twitter*, 29.04., <https://twitter.com/RTErdogan/status/1652364087454584832?t=81nzxgC0ac8Hgo1i5zLT=-GA&s=19&fbclid=IwAR2Fm39CckkGplyD3XQm59UM7xoVFcwO3vERMcg-DA-PzS1szD4FseQUTd0uk> (dostęp 18.04.2024).
- Recep Tayyip Erdoğan @RTErdogan*. 2023b. *X/Twitter*, 29.04., https://twitter.com/RTErdogan/status/1652268692598652929?t=81nzxgC0ac8Hgo1i5zLTGA&s=19&fbclid=IwAR1mDAMQlaHNF7nPUV_DSdIkJ8KVkl4bm4Wn4UDj12iOLex4LgtBI-DiHyLs (dostęp 18.03.2024).
- Recep Tayyip Erdoğan @RTErdogan*. 2023c. *X/Twitter*. 30.04, <https://twitter.com/RTErdogan/status/1652700586863886337?t=81nzxgC0ac8Hgo1i5zLT=-GA&s=19&fbclid=IwAR2CmnBsbbkwfi0pPINDUF7LgolfJcbBZECMfXEnY-34uNTeC-pV0foemxRUU> (18.04.2024).
- Recep Tayyip Erdoğan @RTErdogan*. 2023d. *X/Twitter*, 19.05., <https://twitter.com/RTErdogan/status/1659635073883185165> (dostęp 18.04.2024).
- Recep Tayyip Erdoğan @RTErdogan*. 2023e. *X/Twitter*, 27.05., https://twitter.com/RTErdogan/status/1662460199238799360?t=M8_TcFVE68YahbFig9lemQ&s=19&fbclid=IwAR3nF_L0dBe4yuxzenbVIIImtrZrZ_77e61dxCLmCq6ZlHWZtt8RV-F84m-Ko (dostęp 18.04.2024).

- Recep Tayyip Erdoğan @RTErdogan. 2023f. *X/Twitter*, 22.05., <https://twitter.com/RTErdogan/status/1660531767801962497> (dostęp 18.04.2024).
- Recep Tayyip Erdoğan @RTErdogan. 2023g. *X/Twitter*, 23.05., <https://twitter.com/RTErdogan/status/1661085934887092225> (dostęp 18.04.2024).
- Sabak, J. 2023. USA: F-16 dla Turcji tylko po przyjęciu Szwecji i Finlandii do NATO. *Defence24.pl*, 3.02, <https://defence24.pl/geopolityka/usa-f-16-dla-turcji-tylko-po-przyjeciu-szwecji-i-finlandii-do-nato> (dostęp 9.01.2024).
- Soest von, Ch., Grauvogel, J. 2015. How Do Non-Democratic Regimes Claim Legitimacy? Comparative Insights from Post-Soviet Countries. *GIGA Research Programme: Legitimacy and Efficiency of Political Systems* 277, s. 1–32. <https://doi.org/10.1080/13569775.2017.1304319>
- Soest von, Ch., Grauvogel, J. 2017. Identity, procedures and performance: how authoritarian regimes legitimize their rule. *Contemporary Politics* 23(3).
- Spancerska, A.M. 2022a. Kwestia kurdyjska w polityce Turcji po ataku terrorystycznym w Stambule. *PISM*, 15.12., <https://www.pism.pl/publikacje/kwestia-kurdyjska-w-polityce-turcji-po-ataku-terrorystycznym-w-stambule> (dostęp 18.03.2024).
- Spancerska, A.M. 2022b. Problemy gospodarcze Turcji a polityka zagraniczna. *PISM*, 14.09., <https://www.pism.pl/publikacje/problemy-gospodarcze-turcji-a-polityka-zagraniczna> (dostęp 17.03.2024).
- Spancerska, A.M. 2022c. Turcja wobec członkostwa Szwecji i Finlandii w NATO. *PISM*, 8.06., <https://www.pism.pl/publikacje/turcja-wobec-czlonkostwa-szwecji-i-finlandii-w-nato> (dostęp 18.03.2024).
- Spancerska, A.M. 2022d. Turecki sektor zbrojeniowy jako narzędzie polityki zagranicznej. *PISM*, 19.05., <https://www.pism.pl/publikacje/turecki-sektor-zbrojeniowy-jako-narzedzie-polityki-zagranicznej> (dostęp 9.01.2024).
- Spancerska, A.M. 2023a. Turcja po pierwszej rundzie wyborów. *PISM*, 17.05., <https://www.pism.pl/publikacje/turcja-po-pierwszej-rundzie-wyborow> (dostęp 8.01.2024).
- Spancerska, A.M. 2023b. Turcja przed wyborami. *PISM*, 29.03., <https://www.pism.pl/publikacje/turcja-przed-wyborami> (dostęp 17.03.2024).
- Spancerska, A.M. 2023c. Trzęsienie ziemi a sytuacja polityczna w Turcji. *PISM*, 3.03., <https://www.pism.pl/publikacje/trzesienie-ziemi-a-sytuacja-polityczna-w-turcji> (dostęp 17.03.2024).
- Strachota, K., Michalski, A. 2022. Tureckie weto wobec członkostwa Finlandii i Szwecji w NATO? *OSW*, 18.05., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-05-18/tureckie-weto-wobec-czlonkostwa-finlandii-i-szwecji-w-nato>
- Szeligowski, D. 2022. Porozumienie w sprawie odblokowania eksportu ukraińskiego zboża. *PISM*, 25.07., <https://www.pism.pl/publikacje/porozumienie-w-sprawie-odblokowania-eksportu-ukrainskiego-zboza> (dostęp 18.03.2024).
- Tannenberg, M., Bernhard, M., Gerschewski, J., Lührmann, A., von Soest, Ch. 2021. Claiming the right to rule: regime legitimation strategies from 1900 to 2019. *European Political Science Review* 13(1), s. 77–94 <https://doi.org/10.1017/S1755773920000363> (dostęp 18.03.2024).
- The World Bank data. 2022. *Inflation, consumer prices (annual %)*, <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?end=2022&locations=TR&start=2002&view=chart> (dostęp 18.03.2024).

- Tokarczyk, R. 2016. Treści legitymizacji każdej władzy warunkiem akceptacji jej pozycji ustrojowej i wpływów. *Białostockie Studia Prawnicze* 20/B, s. 91–118. <https://doi.org/10.15290/bsp.2016.20B.06>
- Wasilewski, K. 2023. *Sen o potędze. Neoosmanizm w polityce zagranicznej Republiki Turcji*. Warszawa: PISM.
- Winclawska, M. 2018. Legitymizacja. W: J. Marszałek-Kawa, D. Plecka (red.). *Leksykon wiedzy politologicznej*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 234–239.
- Zdulski, K. 2009. „Sojusznik Anglii, towarzysz Niemiec...”, czyli kilka uwag o postawie Turcji w II wojnie światowej. *Zeszyty Naukowe Koła Wschodnioeuropejskiego Stosunków Międzynarodowych* 7, s. 45–57.
- Zürcher, E. 2013. *Turcja. Od sultanatu do współczesności*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 304–305.